

Podmínky demokratizace v de facto státech: případová studie Abcházie

Tomáš Hoch, Vladimír Baar, Vincenc Kopeček¹

Abstract: *Conditions of Democratization in De-facto States: Case Study of Abkhazia.*

De-facto states constitute an interesting anomaly in the international system of sovereign states. No matter how long their control of claimed territory has lasted or how effective their capacities to provide governmental services to its population are, they fail to achieve international recognition. A change in the legitimising strategy adopted by the leaders of de-facto states came with the recognition of Kosovo's independence by most western powers. In the past, their claims to independence were based primarily on the right to national self-determination, historical continuity and claim to a remedial right to secession, based on alleged human-rights violations. Increasingly, though, these arguments have been supplemented by an emphasis on "democratisation-for-recognition-strategy". According to this strategy, those states that proved their viability as democratic states should earn their sovereignty. The aim of this article is to demonstrate this strategy on an instrumental case study of Abkhazia. As a result of the study of secondary literature on the topic of de-facto states democratization, supported with field research in Abkhazia, we try to identify those factors which are promoting and on the other hand obstructing a democratization process in such a de-facto state.

Key words: *Abkhazia, De facto states, Democratization, Sovereignty.*

Uvedení do problematiky

Vedle klasických států, jež jsou subjektem mezinárodního práva a mají vnitřní suverenitu, existují v současném světě ještě dvě kategorie zemí, které se podobné kategorizaci vymykají. Tou první jsou státní útvary, které sice jsou mezinárodně uznávány, ale nejsou schopny vybírat od svých občanů daně a na oplátku jim za ně nabídnout alespoň základní sociální služby a bezpečí. Takové entity se označují většinou jako slabé státy, kolabující státy či zhroucené státy (*failed states, failing states* nebo *collapsed states*).² Druhá kategorie státních útvarů je sice schopna vykonávat nad svým územím svrchovanou zákonodárnou, výkonnou i soudní moc, usiluje o nezávislost, ale mezinárodní uznání jim chybí nebo jsou uznány pouze několika málo státy. Pro takové entity se v českém prostředí používá celá řada označení jako např. neuznané státy, separatistické státy,

¹ Kontakt: Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Přírodovědecká fakulta Ostravské univerzity, Kranichova 8, 710 00 Ostrava – Slezská Ostrava; e-mail: Tomas.hoch@osu.cz, Vladimir.baar@osu.cz, Vincenc.kopecek@osu.cz.

² Vzhledem k tomu, že se jimi v tomto článku nezabýváme, nebudeme se více zaobírat ani taxonomií slabé státnosti. Více o teoretické rovině selhávajících států viz Rotberg 2003; Waisová a kol. 2007; Šmíd, Vaňura 2009.

samozvané státy, de facto státy nebo kvazi státy (*unrecognized states, separatist states, de facto states, quasi states*).³ Právě tyto entity, jež budou definovány v následující kapitole, jsou referenční skupinou států, v níž budou zkoumány faktory podporující i bránící demokratizačnímu procesu.

K tradičním ospravedlněním nároků na vlastní stát patřily ve 20. století koncepty práva národa na sebeurčení a samostatnosti plynoucí z dekolonizačního procesu. U de facto států, které vznikly většinou až v postdekolonizačním období jako výsledek ozbrojených konfliktů, v nichž separatistické regiony získaly kontrolu nad nárokovaným územím (nebo alespoň většinou nárokovaného území), se vlády těchto entit odvolávají také na historické tradice vlastní státnosti a právo na odtržení plynoucí z porušování lidských práv mateřským státem. V posledních letech je možné zaznamenat rovněž množství odkazů na demokracii v oficiálních státních materiálech i v prohlášeních čelních představitelů de facto států. Vyplývá z nich přesvědčení, že ty státy, jež prokázaly svou ekonomickou životaschopnost a prosazují demokratické státní uspořádání, si nezávislost zaslouží. Jedná se o snahu o demokratizaci státu za účelem získání mezinárodního uznání, tzv. *democratization-for-recognition-strategy* (např. Broers 2005; Popescu 2006; Caspersen 2008).

V tomto kontextu je ilustrativním příkladem prohlášení předsedy parlamentu Náhorního Karabachu Ašota Ghulijana: „Náhorní Karabach ovládá celé své nárokované území, má svobodné instituce s rozdělenou zákonodárnou, výkonnou i soudní mocí. Svobodné volby jsou v Náhorním Karabachu již od devadesátých let, vlády se u nás střídají, existuje i funkční občanská společnost. Myslím si tedy, že máme opravdu pevné základy pro mezinárodní uznání nezávislosti naší země.“⁴ Dřívější prezident Náhorního Karabachu Arkadi Ghukasjan sdělil na tiskové konferenci ve Stěpanakertu v roce 2006: „Národy mající opravdu demokratickou ústavu mají větší naději na mezinárodní uznání než ty, které ji nemají.“ (Caspersen 2009: 55-56) V interview s Nicu Popescem vyslovil abcházský prezident Sergej Bagapš o rok později názor:

³ Až na posledně zmíněný pojem, který je poněkud matoucí, vyjadřují termíny pouze sémanticky odlišný výraz pro popis obdobné či stejné reality. Problém s používáním pojmu kvazi stát vychází z určité terminologické nejednoty. Zatímco někteří autoři (Jackson 1993) používají výraz kvazi stát k označení států nacházejících se v různých fázích rozpadu státních institucí i jejich funkčnosti, jiní (Kolstø 2006) jej užívají za synonymum de facto státu (Glassner, De Blij 1988) nebo v českém prostředí (Riegl 2010) považují výraz kvazi stát za významově nadřazený oběma druhům deviantních forem státu, které se vymykají konvenčnímu vnímání politického prostoru rozděleného mezi suverénní státy a závislá území. Pro tuto terminologickou nejistotu se pojmu kvazi stát vyhýbáme a zmíněné entity označujeme v tomto textu jako de facto státy.

⁴ Interview autora tohoto textu s Ašotem Ghulijanem ve Stěpanakertu ze dne 17. 10. 2009.

„Abcházie má více důvodů k mezinárodnímu uznání než Kosovo jednoduše už jen proto, že vnitřně funguje mnohem lépe.“ (Popescu 2007: 18) Obdobná tvrzení je možné nalézt i na oficiálních webových stránkách Podněsterské Moldavské republiky (PMR). V jejich úvodu stojí: „Od vyhlášení nezávislosti v roce 1990 se PMR opírá o exportně orientovanou ekonomiku, vlastní vládu a pluralitní demokracii, kdy dřívější opozice nyní ovládá parlament. Je toto dost, aby bylo Podněstří zařazeno na mapu Evropy?“ (Pridnestrovie.net 2010). Na jiném místě těchto stránek financovaných a spravovaných přímo vládou PMR je možné se dočíst: „Dnes je Podněstří ukázkou toho, jak dříve utlačovaní lidé mohli skrze demokracii vytvořit svobodný a úspěšný národ.“ (Pridnestrovie.net: 2010)

Na základě delšího sledování de facto států v postsovětském prostoru máme za to, že snaha o demokratizaci za účelem mezinárodního uznání je jednou z nových legitimizačních strategií, která doplňuje dřívější „klasická“ ospravedlnění nároků na vlastní státnost. Tuto strategii demonstrujeme na instrumentální případové studii Abcházie, přičemž identifikujeme faktory, které demokratizaci podporují, ale i ty, které ji spíše brzdí. Touto studií chceme zejména přispět do diskuze o fungování de facto států v současném světě – v závěru proto zdůrazňujeme ty aspekty, které považujeme za důležité pro další studium de facto států a především námi sledované nové legitimizační strategie.

Abcházie byla zvolena za studovaný případ z následujících důvodů. Po zhruba šestnáct let kontroluje prakticky veškeré nárokované území,⁵ na němž se chová jako suverén, což již bylo uznáno i čtyřmi členskými státy OSN – Ruskem, Venezuelou, Nikaraguou a Nauru. Takovýto stav odpovídá vymezení de facto státu, jak jej představujeme níže v textu. Dále, a to je pro nás podstatné, Abcházie vykazuje podle dat Freedom House postupnou demokratizaci⁶ a poměrně úspěšně se v ní daří rozvíjet i občanskou společnost.⁷

Téma demokratizace v de facto státech není v mezinárodním měřítku něčím zcela novým, a proto jsme se již mohli opřít o několik podnětných studií teoretického i empirického charakteru. Tyto sekundární zdroje doplňujeme zdroji primárními – a to jak oficiálními sděleními abcházských úřadů, tak daty pocházejícími z nestrukturovaných rozhovorů se šesti aktivisty z řad abcházských neziskových organizací, jedním univerzitním pedagogem oboru mezinárodní vztahy

⁵ Jako de facto stát Abcházie funguje již od roku 1994, kdy skončila válka s Gruzii. Poslední nárokované území, údolí Kodori, získala Abcházie pod svou kontrolu v srpnu 2008 v souvislosti s rusko-gruzínskou válkou.

⁶ Konstrukci indexu Freedom House – Freedom in the World se věnujeme dále v textu, kde uvádíme i data za Abcházii v kontextu s dalšími de facto i mezinárodně uznávanými státy v regionu.

⁷ Mikhelidze, Pirozzi (2008) uvádějí ve své studii jen počet domácích neziskových organizací za vyšší než 200.

na Suchumské státní univerzitě, patnácti vysokoškolskými studenty, pěti abcházskými nezávislými novináři a jedním členem abcházského parlamentu. Vzhledem k limitům abcházské demokracie bylo s dotazovanými dohodnuto, že jejich jména (v případě NGO sektoru i názvy organizací) nebudou zveřejněna. Rozhovory i přímá pozorování proběhly v Gagře, Novém Afonu a Suchumi v říjnu 2009. Jižní část Abcházie byla po předchozí konzultaci s příslušníky (nyní již bývalé) mise UNOMIG vyhodnocena v tomto období jako nebezpečná oblast, proto v ní terénní výzkum prováděn nebyl. Jako velmi přínosné lze hodnotit i průběžné zúčastněné pozorování v abcházském neziskovém sektoru, které umožnilo sledovat imaginace jeho představitelů o úloze a významu demokracie ve vztahu k mezinárodnímu uznání Abcházie. Nestrukturovaný styl rozhovorů byl zvolen proto, že dle našeho soudu napomáhá v konfliktním prostředí k získání potřebné komplexnosti pohledu lépe, než kdybychom zůstali u původního záměru strukturovaných rozhovorů nebo dotazníků s předem jasně danou skladbou otázek. Pomocí takto získaných dat chceme zjistit, zda je *democratization-for-recognition-strategy* vlastní nejen politické elitě, ale i širší společenské elitě země.

Vymezení de facto státu

V tomto článku je stát chápán na základě vymezení z Montevidejské konvence o právech a povinnostech států (Montevideo Convention on the Rights and Duties of States) z roku 1933. Dle článku 1 této konvence jsou nezbytnými kritérii státnosti: stálé obyvatelstvo, definované státní území, efektivní vláda a schopnost vstupovat do vztahů s ostatními státy. Kritéria státnosti jsou vymezena poměrně volně. V případě obyvatelstva se neuvádí žádná minimální hranice pro velikost populace, takže nezávislost získalo v roce 1968 například Nauru, jež mělo v té době méně než 10 000 obyvatel. Stejně tak neurčité je to i s územím, kde k mezinárodnímu uznání nezávislosti není zapotřebí ani jasná delimitace státní hranice. Příkladů nevyřešených teritoriálních sporů v době uznání nezávislosti existuje celá řada; od Izraele, přes Mauritanii až po Indii. Požadavek efektivní vlády znamená, že vláda by měla být institucí s nejvyšší autoritou nad celým vymezeným územím a jeho obyvatelstvem (Goldstein 2003: 90). Z této pozice by vláda na svém teritoriu měla disponovat exkluzivní pravomocí ke stanovení závazných pravidel chování a při jejich vynucování se opírat o monopol na legitimní užití síly. Tento požadavek se označuje princip vnitřní suverenity a vylučuje existenci jakýchkoli mocenských center nezávislých na centrální vládě. Až po tomto třetí požadavek by se státností Abcházie nebyl problém. Ten však nastává u posledního bodu Montevidejské konvence, tedy schopnosti vstupovat do vztahů s ostatními státy.

Analogicky k předchozímu odstavci lze tento princip shrnout pod pojem „vnější suverenita“. Vnější suverenita zajišťuje státu územní integritu bez obav z vnějšího zásahu a právo vstupovat do diplomatických vztahů a mezinárodních struktur. Explicitně však není dáno, kolika zeměmi by měl být stát uznán, aby byl považován z pohledu mezinárodního práva za suverénní stát, ani je-li mezinárodní uznání zapotřebí k označení určitého území za stát. Tato nejistota vede na poli teorie mezinárodních vztahů ke sporu mezi zastánci tzv. deklaratorní a konstitutivní teorie uznání státu. Jádrem sporu leží v tom, zda se stát stává státem skrze uznání, nebo je státem, protože splňuje všechna kritéria státnosti. Jinými slovy, znamená uznání státnosti mezinárodním společenstvím akt, který stát vytváří, nebo jen potvrzuje? Zastánci deklaratorní teorie, jako například James Crawford, tvrdí, že „entita není státem, protože je uznávána, ale je uznávána, protože je státem“ (Crawford 2006: 93). Uznání státnosti ze strany jiných států je tak považováno pouze za projev akceptování faktu existence dotyčného státu. Stoupenci konstitutivní teorie (např. Sørensen 1995: 172; Hocking, Smith 1995: 52) jsou přesvědčeni, že teprve uznání státnosti ostatními aktéry mezistátního systému vytváří stát jako takový.

Deklaratorní model uznání státu má jistou právní oporu ve třetím článku Montevidejské konvence o právech a povinnostech států, kde se píše: *Politická existence státu je nezávislá na uznání ostatními státy. I před mezinárodním uznáním má stát právo bránit svou integritu a nezávislost, zabezpečovat ochranu a prosperitu a následně organizovat svou zákonodárnou, výkonnou i soudní moc na základě vlastní vůle. Výkon těchto práv nemá žádné jiné limity než ty, které jsou dány v mezinárodním právu ostatním státům.*⁸ Ani tato formulace však nevyznívá jednoznačně, protože v Závěrečném aktu konference KBSE v Helsinkách byla potvrzena neporušitelnost státních hranic již existujících suverénních států. V této práci je státnost sice chápána jako stav nezávislý na mezinárodním uznání, přesto však entity splňující kritéria stálého obyvatelstva s definovaným státním územím a efektivní vládou nebudou automaticky považovány za státy s plnou vnější suverenitou. Pokud jsou nad svým územím schopny vykonávat svrchovanou zákonodárnou, výkonnou i soudní moc, usilují o nezávislost, ale mezinárodního uznání se jim nedostává nebo jsou uznány pouze několika málo státy, pak takové entity zde budou nazývány de facto státy.

Pohledy na de facto státy ve vědecké literatuře

Až na drobné výjimky je obraz de facto států ve vědecké literatuře veskrze negativní. Vladimír Kolossov a John O'Loughlin popisují, že v postsovětském prostoru má elita

⁸ Montevideo Convention on the Rights and Duties of States.

neuznaných států kriminální pozadí a specializuje se na ilegální tranzit zbraní, drog a praní špinavých peněz (Kolossoy, O'Loughlin 1998: 1). Dov Lynch charakterizuje de facto státy jako silně kriminální prostředí, v němž jsou domácí politici loutkami v rukou vnějších aktérů (Lynch 2004: 4). Tentýž autor se vyslovil o Abcházii jako o entitě, která sice má institucionální znaky státnosti, ale nedokáže je naplnit obsahem (Lynch 2004: 4). Provázanost organizovaného zločinu a domácích politických špiček v neuznaných státech zmiňuje rovněž Paul Collier (Collier 2002). Dle jeho teorie chamtivosti elit jsou konflikty (nejen v de facto státech) uměle udržovány při životě nejvyššími politickými představiteli, kteří mohou díky nedostatku kontrolních mechanismů souvisejících s konfliktem dobře profitovat z černé ekonomiky. Pozitivnější vztah k de facto regionům postsovětského prostoru lze zaregistrovat především u Niny Caspersen. Ta sice souhlasí s tím, že Abcházie má daleko k demokracii, ovšem situace na poli demokracie v Abcházii je dle ní podobná té v Gruzii (Caspersen 2008: 117). Dalšími autory, kteří si všimli ekonomických i společenských změn, které Abcházie prodělala v posledních pěti letech, jsou Nicu Popescu a Laurence Broers (Popescu 2006; Broers 2005).

Dalo by se tak říci, že zatímco v devadesátých letech existovaly ve vztahu k de facto státům pouze negativní konotace související s nefunkčním systémem státních institucí, autoritářskými režimy a přímým propojením politiky a organizovaného zločinu, od roku 2004 už se objevují rovněž vědecké texty, které popisují znatelný posun v oblasti demokracie a dodržování lidských práv v neuznaných státech.

Současný stav demokracie v Abcházii

Abcházie je původně autonomní republika v rámci Gruzie, dnes tedy de facto stát ve východním Černomoří o rozloze 8 700 km². Spory mezi Abcházou a Gruzíny zde přerostly počátkem devadesátých let v ozbrojený konflikt. Jeho výsledkem bylo 15 000 mrtvých, pokles populace z původních 525 000 na dnešních asi 216 000 obyvatel,⁹ více než 300 000 uprchlíků a zcela zničená infrastruktura. Abcházové získali kontrolu nad celým územím historické Abcházie, vyhlásili svrchovanost a nezávislost na Gruzii. V oficiální rovině byla válka ukončena mírovými dohodami z dubna 1994, ovšem ani po šestnácti letech od jejich podepsání nebyly vyřešeny dvě klíčové otázky, bez nichž nemůže nastat dlouhotrvající mír. Tou první je politický

⁹ Poslední předválečné sčítání obyvatel Abcházie proběhlo v roce 1989, kdy region obývalo 525 000 lidí. Údaje o poválečném počtu obyvatel byly v průběhu devadesátých let založeny jen na odhadech a lišily se zdroj od zdroje. Dnešní data vycházejí z oficiálního sčítání obyvatel, které v Abcházii proběhlo v roce 2003.

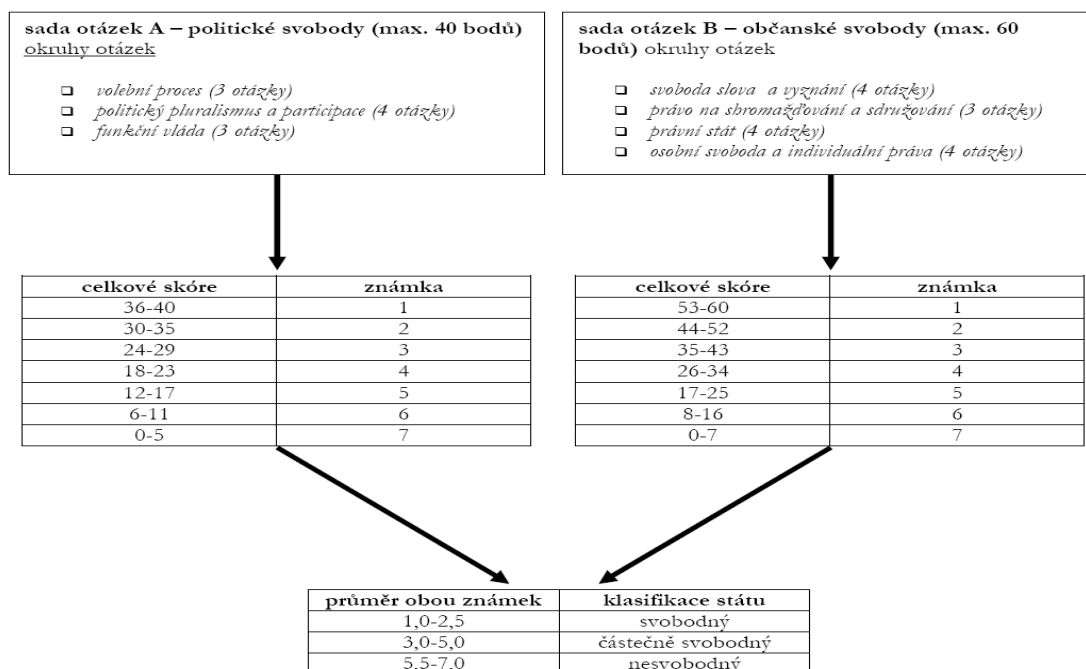
status Abcházie, druhou zůstávají podmínky pro návrat uprchlíků. Nejvíce debat se dnes, stejně jako krátce před válkou, vede o právním postavení Abcházie. Nedostatek pokroku v této otázce totiž zásadně ztěžuje vyřešení všech ostatních sporných bodů.

Pro stanovení úrovně demokracie v Abcházii vycházíme v tomto textu z Freedom House indexu, který je založen na Gastilově metodě měření politických práv a občanských svobod. Hodnoty politických práv i občanských svobod jsou na škále 1–7, přičemž země s největší mírou svobod jsou označeny 1 a nejméně svobodné státy mají hodnotu 7. Nehodnotí se teoretická míra práv daná zákony, ale skutečná praxe. Úroveň politických práv je založena na následujících kritériích:

- a) volební proces (posuzování spravedlivosti voleb hlavy státu, voleb do parlamentu a volebních zákonů);
- b) politický pluralismus (práva občanů politicky se organizovat, postavení opozice, míra nezasahování armády a náboženských uskupení do politických svobod občanů, politická práva menšin);
- c) praktické fungování vlády (míra korupce, transparentnosti a odpovědnosti politiků voličům a demokraticky zvoleným institucím).

Úroveň občanských svobod sleduje svobodu médií, náboženskou toleranci, právo na shromažďování, nezávislost soudů, míru veřejné kontroly silových složek státu a poměrně širokou kategorii osobních svobod a práv. Tímto způsobem lze dojít k možnosti srovnání politických práv a občanských svobod jednotlivých zemí.

Schéma č. 1. Tvorba Freedom House Indexu.

Zdroj: Dle vzoru Freedom House – Freedom in the World sestrojili autoři.

Měření míry demokracie na základě metodiky organizace Freedom House ukazuje, že Abcházie zaznamenala v posledních deseti letech posun z nesvobodné země k zemi částečně svobodné. Vyjádřeno číselně, posunula se v hodnocení míry politických práv i občanských svobod o jeden stupeň z hodnoty 6 na hodnotu 5. Pro srovnání s ostatními uznanými i neuznanými státy v regionu Jižního Kavkazu přikládáme následující tabulku.

Tabulka č. 1. Politická práva a občanské svobody na Jižním Kavkaze v letech 2004–2010.

Stát/rok	2004		2006		2008		2010	
	PP	OS	PP	OS	PP	OS	PP	OS
Abcházie	6	6	5	5	5	5	5	5
Jižní Osetie	-	-	-	-	-	-	7	6
Náhorní Karabach	5	5	5	5	5	5	5	5
Gruzie	4	4	3	3	4	4	4	4
Arménie	4	4	5	4	5	4	6	4
Ázerbájdžán	6	5	6	5	6	5	6	5

Zdroj: Freedom House 2010.

Vysvětlivky: PP – Politická práva, OS – Občanské svobody.

V posledních několika letech se v Abcházii objevují zárodky demokratičtějšího státního uspořádání. Jedním ze základních znaků demokracie jsou periodicky se opakující volby, ve

kterých mohou občané vybírat své zástupce ze soutěže více politických stran. Ještě v březnu 2002 zvítězili v parlamentních volbách drtivou většinou přívrženci prezidenta Ardzinby, protože dvě nejvýznamnější opoziční strany – Lidová strana Abcházie (*Narodnaja partija Abchazii*) a Strana Obnovy (*Aytayra*) – stáhly své kandidátní listiny na protest proti manipulaci předvolební kampaně. Všechna média byla pod absolutní kontrolou státu, a tak televize, rozhlas i tisk zasypávaly voliče zřetelnou provládní propagandou. Rovněž ve všech prezidentských volbách v průběhu devadesátých let byl Vladislav Ardzinba jediným kandidátem.

Změna nastala v roce 2004, kdy se po odstoupení Ardzinby ze zdravotních důvodů uvolnil prostor pro souboj lídrů nové politické garnitury. Přestože měl Raul Chádžimba podporu jak Ardzinby, tak i Putina, nevyhrál v prvním kole prezidentských voleb a po silné vlně občanských nepokojů musely být volby opakovány. Zvítězil v nich opoziční kandidát Sergej Bagapš, který byl sice po ruském nátlaku donucen vytvořit vládu národní shody, ve které získali Chádžimbovi stoupenci několik křesel, započal však postupný proces demokratizace. Protesty byly podporovány nezávislými médii, kterých dnes existuje v Abcházii téměř tucet. Většina z nich je financována ze zdrojů západních neziskových organizací, jako jsou Berghof Centre, International Alert nebo Conciliation Resources. Pozitivní vývoj je možno spatřovat v tom, že od roku 2006 už dotace na svou činnost získávají nezávislá média jako Čegemskaja Pravda či Graždanske Obščestvo i z domácích zdrojů. Dochází rovněž k velkému rozvoji neziskových organizací nezávislých na státní moci, jejichž počet už přesáhl hranici 200, přičemž třicet z nich je velmi aktivních a získává každoročně granty na svou činnost. (Mikhelidze, Pirozzi 2008: 23)

Faktory bránící demokratizaci

Na počátku devadesátých let prošla Abcházie ozbrojeným konfliktem, na základě kterého mohli političtí představitelé začít spravovat tento separatistický region jako de facto stát. Legitimita snah o nezávislost se v tomto období odvolávala na referenda, v nichž si občané většinou přáli nezávislost a s ní spojené odpoutání se od Gruzie. Legitimita abcházských politiků vycházela především z vyhrané osvobozené války, kdy punc válečných hrdinů zaručoval politikům dostatek autority potřebné k vládnutí. Tento jev probíhal rovněž v ostatních de facto státech v postsovětském prostoru. Klasickým znakem devadesátých let v de facto státech byla snaha centrálních institucí ukazovat národní jednotu, která se projevovala v homogenitě národních zájmů. Pluralita názorů na budoucí vývoj byla chápána jako štěpení už tak málo početného národa. Právě snaha zamezit pluralitě názorů může být jednou z interpretací,

proč se o neuznaných státech pojednávalo v devadesátých letech v odborných textech jako o nesvobodných zemích.¹⁰

Bariéru demokratizaci představuje v neuznaných státech také přístup USA a zemí EU. Zatímco v uznaných státech je jimi podporována transformace zemí v přechodu od post-totalitních režimů k liberálním demokraciím prostřednictvím štědrých programů podpory budování demokratických institucí, vlády práva a nezávislých médií, neuznané státy obdobnou podporu očekávat nemohou. Jedinou výjimkou je v tomto ohledu Abcházie, která začala od roku 2007 čerpat finanční prostředky z programu decentralizované spolupráce Evropské komise (EC Programme of Decentralised Co-operation).¹¹ Vysoká míra mezinárodní izolace způsobená nedořešeností politického statusu znamenala a dodnes znamená výraznou redukci příjmů z přímých zahraničních investic, omezení možnosti vyvážet zboží na zahraniční trhy, nízkou míru investic z oblasti rozvojové spolupráce i nulové půjčky z mezinárodních finančních institucí.

Tato izolace nutí neuznané státy spoléhat na tzv. patronský stát,¹² který ochraňuje jeho zájmy. V případě Abcházie je jím Rusko. Vojenská a ekonomická pomoc ze strany patronského státu jsou spolu velmi úzce spjaty a představují pro neuznané státy významnou záruku vlastní bezpečnosti a příležitost udržet ekonomiku a sociální systém na přijatelné úrovni. Gruzie měla možnost přesvědčit se v roce 2008, že ruská pomoc Abcházii a Jižní Osetii neskončí jen u tiché ekonomické podpory, ale že Rusko nebude váhat nasadit k jejich ochraně ani vlastní vojsko. Armádní investice navíc pomáhají s vytvářením pracovních příležitostí. Jen pro představu o výši takové pomoci: abcházský státní rozpočet počítá v roce 2010 s armádními výdaji ve výši 9,8 mil. USD, ruský premiér Vladimír Putin přislíbil Abcházii pro stejný rok ruskou vojenskou podporu ve výši 465 mil. USD (ICG report No. 202: 3-5). Jedná se o trojnásobně vyšší sumu, než kolik činí celý abcházský státní rozpočet, ze kterého bude v letošním roce navíc 49 % kryto přímou rozpočtovou podporou ze strany Ruské federace.¹³ V Abcházii je držitelem ruského státního občanství už takřka 90 % obyvatel. Ruský pas totiž představuje nejen možnost vycestovat za hranice Abcházie, ale také nárok na podporu v nezaměstnanosti a pro starší občany vyplácení důchodu z ruského státního rozpočtu. Takové záruky bezpečnosti a ekonomické pomoci, bez

¹⁰ V devadesátých letech Freedom House index neměřil míru demokracie v neuznaných státech. Informace o stavu demokracie v těchto entitách je možné nalézt například v následujících textech: King 2001; Lynch 2004.

¹¹ Více informací o programech Evropské komise v Abcházii viz EU Delegation to Georgia 2010.

¹² Více o vlivu patronských států na ekonomický a sociální systém de facto států je možné nalézt v Caspersen 2009.

¹³ V Jižní Osetii financuje v roce 2010 Rusko 99 % výdajů jihoosetského rozpočtu (ICG report No. 205).

kterých by bylo velmi obtížné udržet funkčnost Abcházie, mají samozřejmě dopad na míru závislosti na patronském státě.¹⁴ Místní politici musí být výměnou za nezbytnou hospodářskou i politickou podporu ze strany patronského státu loajální k jeho zájmům, což snižuje reálné rozhodovací možnosti místních politiků i jejich odpovědnost vlastním voličům (Caspersen 2009: 50-51).

Velkým problémem demokratizace neuznaných států jsou rovněž práva národnostních menšin. V Abcházii hrála etnicita významnou roli při eskalaci konfliktu a Abcházové dodnes odmítají na své území přijmout zpět větší množství uprchlíků. Těm, kteří se již spontánně vrátili, nejsou schopni zabezpečit stejná práva jako většinové populaci. Gruzíni, kteří měli před válkou v Abcházii majoritu a dle oficiálního sčítání lidu v roce 2003 tvořili 21 % obyvatel, nejsou po volbách v roce 2007 v parlamentu zastoupeni vůbec. Arméni a Rusové, kteří dnes tvoří v Abcházii třetinu populace, jsou v abchazském parlamentu zastoupeni dohromady jen třemi poslanci z celkem 35 členů zastupitelského sboru. Zbylých 32 míst drží Abcházové, kteří tvoří jen 44 % obyvatel regionu. Obdobná je situace i u všech ostatních klíčových pozic v zemi. Sammy Smooha nazývá situaci, kdy rovné příležitosti v přístupu k veřejným institucím náleží jen příslušníkům jednoho etnika a jiným jsou na základě národnosti odepřeny, tzv. etnokracií (Smooha 1997). Budování státních institucí je v Abcházii založeno na etnicky výlučném národním projektu.

Faktory podporující demokratizaci

Jak již bylo zmíněno výše, v Abcházii přesto dochází v posledních letech k postupné demokratizaci tamějšího režimu. Dle našeho soudu je možné tento stav vysvětlit kombinací několika faktorů. Začneme délkou existence de facto státu. Po jednoznačné homogenizaci společnosti v Abcházii, způsobené na počátku devadesátých let válečným stavem, se od počátku nového milénia objevuje nový prostor pro pluralitu názorů. Špatná sociální situace většiny obyvatel v kombinaci s viditelným bohatstvím politických představitelů v regionu, kde vzhledem k malé rozloze a populaci není možné zachovat anonymitu, vedla k silícím hlasům kritiků režimu.¹⁵ V Abcházii se takové hlasy poprvé výrazněji objevily v roce 2002. Sdružení válečných veteránů Amcachara kritizovalo prezidenta za nedostatečné vedení země, když přenechával moc

¹⁴ Rozhovor s nezávislým novinářem v Suchumi dne 07. 10. 2009.

¹⁵ Rozhovor s představitelkou domácí neziskové organizace v Suchumi dne 09. 10. 2009.

členům oligarchie.¹⁶ Do té doby byl Vladislav Ardzinba považován za nedotknutelného hrdinu. K Amcachaře se začaly přidávat významné osobnosti veřejného života a sílila politická opozice, která se dostala k moci už o dva roky později. Léta relativní stability v situaci „ani válka ani mír“ zvýšily nespokojenost obyvatel s domácí ekonomickou situací a korupcí státních představitelů. Dvě dekády trvající existence de facto státu tedy v případě Abcházie podpořila budování státních institucí, kritickou občanskou společnost i pluralitu politického prostředí.

Lucan Way popisuje ve svém článku *Weak States and Pluralism: The Case of Moldova*, že Moldavsko se nestalo nejdemokratičtější z postsovětských zemí mimo Pobaltí proto, že by mělo silnou občanskou společnost nebo demokratické a liberální politické představitele, nýbrž proto, že bylo příliš slabé na udržení autoritářského režimu. Tento stav nazývá Way padlým autoritářstvím – *failed authoritarianism* (Way 2003: 454). Obdobně bychom mohli chápat situaci v Abcházii v období let 2002–2004, kdy špatná ekonomická situace a mezinárodní izolace oslabilab abcházské vedení do té míry, že už nemělo sílu udržet tehdejší poměrně autoritářský systém v chodu.

Za velmi důležitý motiv demokratizace Abcházie považujeme vnitřní vnímání demokracie jako pokračování boje za národní svébytnost, kdy je demokracie chápána čelními představiteli státu i významnými osobnostmi veřejného života za podmínku mezinárodního uznání nezávislosti. V oficiálních prohlášeních nesrovnávají abcházští politici míru demokracie ve své zemi s tou v Gruzii, ale spíše s mírou demokracie v Kosovu. Prezident Abcházie Sergej Bagapš prohlásil v roce 2006: „Pokud bude uznána nezávislost Kosova, Abcházie musí být uznána v následujících třech dnech. O tom jsem zcela přesvědčen.“ (Popescu 2007: 18) V interview pro list *Nězavisimaja gazeta* vyslovil abcházský prezident o rok později názor: „Abcházie má více důvodů k mezinárodnímu uznání než Kosovo jednoduše už jen proto, že vnitřně funguje mnohem lépe.“ (Popescu 2007: 18) V posledních dvou letech, jež uplynuly od uznání nezávislosti Kosova, se objevuje u abcházských politiků očividné zklamání z přístupu EU a USA k otázce mezinárodního uznání. Bývalý ministr zahraničních věcí Abcházie Sergej Šamba kritizoval dvojí standardy v přístupu západních zemí ke Kosovu a Abcházii už od roku 2008. Jeho následovník na tomtéž postu, Maxim Gvindžia, v jeho rétorice pokračuje. Poslední ukázkou tohoto druhu byla jeho reakce na rozhovor Hillary Clintonové pro ruskou státní televizi ze dne 23. března 2010. Americká ministryně zahraničních věcí v něm obhajovala právo Kosova na nezávislost na základě toho, že status Kosova byl ve 20. století násilně potlačován, zatímco

¹⁶ Rozhovor autora s nezávislým novinářem listu *Čegemskaja pravda* v Suchumi dne 11. 10. 2009.

Gruzie byla jednotnou zemí, ve které nebyly vnitřní konflikty. Proto má dnes teritoriální integrita Gruzie podporu americké diplomacie. Taková prohlášení dle Gvindžii ukazují: „na dvojí standardy americké diplomacie, ignorování historických faktů a ospravedlňování gruzínské agresivní politiky“.¹⁷

Z debaty se zástupci občanské společnosti, se kterými jsme měli možnost komunikovat v Suchumi v říjnu 2009, jednoznačně vyplynulo, že demokracie je i mimo politické kruhy v Abcházii vnímána jako silné plus v boji o mezinárodní uznání. Pouze dva novináři zmiňovali problematiku uznání nezávislosti Abcházie jako mocenskou hru mezi Západem a Ruskem, ve které hraje Abcházie roli rukojmího a nemá vůbec možnost svou pozici ovlivnit. Všichni ostatní respondenti, ať už se jednalo o akademické pracovníky, studenty či zástupce neziskového sektoru se vyjadřovali k budoucnosti Abcházie v tom smyslu, že pokud bude nadále pokračovat demokratizace Abcházie a ekonomická situace se bude zlepšovat, potom si Abcházie mezinárodní uznání prostě zaslouží.

Jak jsme již avizovali výše, mimo samotné nestrukturované rozhovory se zástupci široce chápané abcházské občanské společnosti se nám naskytl možnost zúčastněného pozorování jak v několika nevládních organizacích, tak na akademické půdě místní univerzity. Agenda nastolená při pracovních setkáních nevládních organizací či při akademické debatě naznačuje, že občanská společnost začíná být schopna již nejen plnit klasické „lockovské funkce“ ochránce před svévolnými zásahy státu, ale také „de toqueillovskou“ funkci produkce sociálního kapitálu a „habermasovskou“ funkci veřejného prostoru.¹⁸ To je bezesporu další signál prohlubujícího se demokratizačního procesu v zemi.

Závěr

Shrňme si nyní jednotlivé výše komentované faktory ovlivňující proces demokratizace v Abcházii. Etnicky výlučný projekt abcházské státnosti značně omezuje rozvoj abcházské demokracie, neboť vždy bude nutně vést k tzv. exkluzivní demokracii, k redukovanému demokratickému subtypu (viz např. Collier, Levitsky 1997) popírajícímu jednu ze základních charakteristik demokracie, totiž politickou rovnost občanů na základě etnického klíče (viz např. Merkel 2004). Samotný separatistický projekt brání navázání plnohodnotných vztahů

¹⁷ AbkhazWorld 2010.

¹⁸ Viz např. autory tohoto textu navštívená tisková konference koalice abcházských nevládních organizací konaná v Suchumi dne 10. 10. 2009, jež prezentovala policy paper, analyzující abcházský volební zákon a navrhuující jeho vylepšení směrem k zajištění jak férovosti volební kampaně, tak samotného sčítání odevzdaných hlasů.

s demokratickými mocnostmi USA a EU a vrhá Abcházii do náruče Ruska, a to navzdory počínající „ruské deziluzi“, kterou autoři při terénním šetření v Abcházii mezi místní společenskou elitou pozorovali. Samotný fakt značné ekonomické a vojenské závislosti na autoritářské zemi, jež za své služby požaduje jistou protihodnotu, nemůže vést ke vzniku demokratické společnosti, která by v indexu Freedom House dosahovala podstatně lepších hodnot než dnes, a jež by se tak blížila západním liberálním demokraciím.

Naopak dlouhá doba separace od mateřské země a stabilizace tohoto stavu spojená s tím, že státní struktury se ukázaly být příliš slabými, než aby dokázaly vést zemi ryze autoritářskou cestou, dle našeho názoru podporují další demokratizaci či alespoň pluralizaci. Klíčovým je podle nás zejména ten fakt, že společensko-politická elita vzala příběh o mezinárodním uznání získaném za příkladnou demokratizaci za svůj. Realnost takového očekávání je v této chvíli podružná, jde o to, že takovéto očekávání ve společnosti existuje a politické směřování Abcházie je touto představou do značné míry ovlivněno.

Otázkou samozřejmě zůstává, jak se bohatě se strukturující občanská společnost a společenská elita Abcházie vyrovnají s limity, které demokratizaci klade jak etnická exkluzivita abcházského národního projektu, tak zejména vliv Ruska a s ním více či méně vynuceného pragmatismu vládnoucí politické elity.

Výše uvedené faktory jsou dle našeho názoru těmi aspekty, jimiž lze na základě předložené případové studie přispět do debaty o de facto státech. Etnická exkluzivita je kandidátem na hlavní omezující faktor vnitřní a patronství jiného státu, promítajícího do separatistického hnutí své vlastní zájmy, je pak kandidátem na hlavní omezující faktor vnější. Slabost mocenských struktur de facto státu brání plnému podrobení občanské společnosti, zatímco ta svým rozvojem proces demokratizace dále podporuje.

Democratization-for-recognition-strategy se z pohledu obyvatel a zejména elit některých de facto států může zdát skutečně efektivním činitelem vzhledem k potenciálnímu mezinárodnímu uznání země. Jak je však zřejmé z pouhého seznamu zemí, které skutečně Abcházii uznaly (Rusko, Venezuela, Nikaragua, Nauru), nejedná se, jemně řečeno, zrovna o typické příklady liberálních demokracií. O to více pak *democratization-for-recognition-strategy* selhává tehdy, všimneme-li si, že stejné země uznaly jak demokratizující se Abcházii, tak Jižní Osetii, jež podle organizace Freedom House dosahuje nejhorších výsledků v oblasti občanských i politických práv na celém Jižním Kavkaze.

Democratization-for-recognition strategy tak je dle našeho názoru zatím jakýmsi paradoxem současného světa de facto států. Prozkoumání tohoto fenoménu v dalších de facto státech,

v nichž lze tento proces na základě hodnot indexu Freedom House předpokládat, jako např. Náhorní Karabach-Arcach, Severokyperská turecká republika či Somaliland, odhalí zcela jistě více než tato jednopřípadová studie, jež snad identifikovala faktory, které je možno v dalších podobných případových studiích sledovat. Také samotná Abcházie je jistě i nadále nadmíru zajímavým předmětem studia, zejména vzhledem k již zmiňovaným limitům abcházské demokratizace, na něž liberální občanská společnost dříve či později narazí.

Literatura

- AbkhazWorld (2010): MFA of Abkhazia: The USA Use Double Standards Policy, Ignore Historic Facts and Justify Georgia's Aggressive Policy, *AbkhazWorld*, 31. 03. 2010, on-line text <<http://www.abkhazworld.com/headlines/460-mfaabkhazia-use-double-standarts.html>>. [cit. 17. 06. 2010]
- Broers, L. (2005): The Politics of Non-recognition and Democratisation, in: L. Broers (ed.): *The Limits of Leadership: Elites and Societies in the Nagorny Karabakh Peace Process*, London, Conciliation Resources.
- Caspersen, N. (2008): Separatism and the Democracy in the Caucasus, *Survival*, Vol. L, No. 4, pp. 113-136.
- Caspersen, N. (2009): Playing the Recognition Game: External Actors and De Facto States, *The International Spectator*, Vol. XLIV, No. 4, pp. 47-60.
- Collier, D. – Levitsky, S. (1997): Democracy with Adjectives: Conceptual Innovation in Comparative Research, *World Politics*, Vol. IL, No. 3, pp. 430-451.
- Collier, P. – Hoeffler, A. (2002): *Greed and Grievance in Civil War*, The Centre for the Study of African Economies Working Paper Series, Paper No. 160.
- Crawford, J. (2006): *The Creation of State in International Law*, Oxford, Clarendon Press.
- EU Delegation to Georgia (2010): *Overview of EC Assistance to People Affected by Conflict in GEORGIA*, on-line text <http://ec.europa.eu/delegations/georgia/documents/projects/overview_post_conflict_ec_assistance_may_10_en.pdf>. [cit. 10. 06. 2010]
- Freedom House (2009): *Freedom in the World Comparative and Historical Data*, Freedom House, on-line zdroj <<http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=439>>. [cit. 17. 06. 2010]
- Glassner, M. I. – De Blij, H. J. (1988): *Systematic Political Geography*, New York, John Wiley & Sons.
- Goldstein, J. S. (2003): *International Relations*, New York, Longman.
- Hocking, B. – Smith, M. (1995): *World Politics: An Introduction to International Relations*, London, Longman.
- International Crisis Group (2010a): *Abkhazia: Deepening Dependence*, Europe Report No. 202.
- International Crisis Group (2010b): *South Ossetia: The Burden of Recognition*, Europe Report No. 205, on-line text <<http://www.crisisgroup.org/en/regions/europe/caucasus/georgia/205-south-ossetia-the-burden-of-recognition.aspx>>. [cit. 25. 06. 2010]
- Jackson, R. H. (1993): *Quasi-States: Sovereignty, International Relations and the Third World*, Cambridge, Cambridge University Press.
- King, C. (2001): The Benefits of Ethnic War: Understanding Eurasia's Unrecognized States, *World Politics*, Vol. LIII, No.4, pp. 524-552.

- Kolossov, M. – O'Loughlin, J. (1998): Pseudo-states as Harbingers of a Post-modern Geopolitics: The Example of the Trans-Dniester Moldovan Republic, in: D. Newman (ed.): *Boundaries, Territory and Postmodernity*, London, Frank Cass, pp. 151-176.
- Kolsto, P. (2006): The Sustainability and Future of Unrecognized Quasi-States, *Journal of Peace Research*, Vol. XLIII, No. 6, pp. 723-740.
- Lynch, D. (2004): *Engaging Eurasia's Separatist States*, Washington DC, United States Institute of Peace.
- Merkel, W. (2004): Embedded and Defective Democracies, *Democratization*, Vol. XI, No. 5, pp. 33-58.
- Mikhelidze, N. – Pirozzi, N. (2008): *Civil Society and Conflict Transformation in Abkhazia, Israel-Palestine, Nagorno-Karabakh, Transnistria and Western Sahara*, Brighton, MICROCON.
- Montevideo Convention on the Rights and Duties of States*, on-line text <<http://www.molossia.org/montevideo.html>>. [cit. 05. 05. 2010]
- Pegg, S. (1998): *International Society and the De Facto State*, Aldershot, Ashgate.
- Popescu, N. (2006): *Democracy in Secessionism: Transnistria and Abkhazia's Domestic Policies*, Budapest, Center for Policy Studies.
- Popescu, N. (2007): *Europe's Unrecognised Neighbours: The EU in Abkhazia and South Ossetia*, CEPS Working Document, No. 260, on-line text <<http://feelingeurope.org/Pages/ENP%20Plus%20maart%20ceps.pdf>>. [cit. 15. 05. 2010]
- Pridnestrovie.net (2010): *Ten Things You Didn't Know about Europe's Newest Country*, Pridnestrovie.net, on-line text <<http://pridnestrovie.net/tenfacts.html>>. [cit. 28. 06. 2010]
- Riegl, M. (2010): Terminologie kvazistátů, *Acta Politologica*, roč. II, č. 1, s. 57-71.
- Rotberg, R. (2003): *State Failure and State Weakness in a Time of Terror*, Cambridge, World Peace Foundation.
- Šmíd, T. – Vařura, V. (2009): Teoretické vymezení a konceptualizace fenoménu slabých a selhávajících států, *Mezinárodní vztahy*, roč. XLIV, č. 2, s. 44-64.
- Smooha, S. (1997): Ethnic Democracy: Israel as an Archetype, *Israel Studies*, Vol. II, No. 2, pp. 198-241.
- Sørensen, G. (2005): *Stát a mezinárodní vztahy*, Praha, Portál.
- Waisová, Š. a kol. (2007): *Slabé státy. Selhání, rozpad a obnova státnosti*, Plzeň, Aleš Čeněk.
- Way, L. (2003): Weak States and Pluralism: The Case of Moldova, *East European Politics & Societies*, Vol. XVII, No. 3, pp. 454-482.